

Structura și materialele staulelor de oi din Betleem, lucrate în gospodărie, probleme tehnice și etice ale restaurării lor

László Takács Nemes

Dintre diferitele staule de oi din Betleem, prezentate în general în mod naturalist, (reprezentând în iconografia creștină romano-catolică Nașterea Mântuitorului, Sfânta Familie, parte a tradițiilor și obiceiurilor populare religioase de iarnă), trebuie să le distingem pe cele făcute industrial, în tipografii sau de mici industriași – meșteri, de cele făcute în gospodării, de oamenii simpli. Restaurarea acestora din urmă, necesită multiple cunoștințe din partea restauratorului și ridică multe probleme în privința tehnicii și eticii restaurării.

Staulele sunt în general purtate în mână sau agățate pe umăr, de la casă la casă, sunt portabile, sunt așa zise „staule ambulante”.

Creatorii lor, în general oameni simpli din popor, nu urmăresc standardele sau tradițiile meșteșugărești nici în tehnica de realizare, nici în ceea ce privește materialele folosite. Însă și dintre acestea unele piese sunt fabricate de meșterii populari pentru vânzare, putându-le distinge după urmele uneltelor de meșteșug, sau după structură, bine concepută, cu dimensiuni exacte, tăieturi dreptunghiulare, sau, uneori, îmbinări ale pieselor componente realizate cu cepuri. Astfel, este necesar să distingem aceste tipuri de obiecte, de cele improvizate în gospodărie (*foto 1–2*).

Pentru asamblarea obiectelor din a doua categorie s-au folosit materiale diverse, care erau la îndemână în gospodărie. Astfel în construcția acestora găsim materiale variate, de multe ori dintre cele folosite la ambalaje, cutii din lemn, sau scânduri nefinisate. Structura de lemn era îmbrăcată atât la exterior cât și la interior cu hârtii ornamentate, sau tipărituri după reprezentări iconografice, diferite calitativ, care erau alese simțitor, cu dragoste și migală, aranjate cu multă pasiune. Deseori, ornamentația de la interiorul staulelor nu este vizibilă – în lipsa ferestrelor – dar sunt prezente decorațiuni cu icoane sau cu broderii.

Structura staulelor din Betleem înjghebate, improvizate

1. Structură din scândură, încheiată cu cuie pe muchii

Scândura folosită este de obicei din lemn de brad.

Deteriorarea tipică a structurii din lemn

a) Fixarea structurii de lemn cu ajutorul cuielor metalice, aplicate necorespunzător, fiind ieșite la exterior.

b) În cazul structurilor acoperite la exterior cu hârtie, cuiele sunt mascate de înveliș, dar în aceste locuri hârtia nu aderă la suprafața lemnului și din cauza acidității, devine casantă, se rupe. Remedierea greșelilor de tehnică de îmbinare nu revine în sarcina restauratorului.

c) Folosirea lemnului verde, neuscat, fapt ce a dus la apariția deformărilor și a distorsiunilor ulterioare.

Poate provoca deformarea hârtiei, fisurarea, ruperea acesteia, iar în cazul suprafețelor pictate, deteriorarea stratului de culoare, exfolierea, straparea lui.

d) Con tracția ulterioară a lemnului verde folosit la realizarea obiectului. Apariția fisurilor, distanțarea spațiilor dintre scândurile componente, provoacă și ruperea învelișului de hârtie. Se impune completarea acestor fisuri distanțate, pentru ca ulterior hârtia demontată, dezacidificată și completată, să poată fi lipită din nou. Completarea distanțărilor din lemnul original cu lemn de balsa uscat, stabilizat, ușor se modelat.

2. Structură din leațuri, îmbinate cu cuie, învelită pe una sau ambele laturi cu hârtie sau carton fixată cu ajutorul cuielor, sau prin lipire

Leațurile folosite sunt de cele mai multe ori din lemn de brad. Hârtiile și cartoanele, utilizate ca învelitori, degradându-se trec printr-un proces de acidificare, fenomen ce poate provoca schimbarea de culoare, rigidizare, sau la rândul lor pot determina acidificarea materialelor adiacente.

Iluminatul, expunerea prelungită la lumină, temperaturile înalte sau fluctuante, pot determina deteriorarea foto-oxidantă a unor materiale. Rezultatul acestui proces de degradare poate fi decolorarea, estomparea culorilor. Din alte materiale – de ex. hârtiile din pastă de lemn cu conținut de lignină, sau în cazul hârtiilor lipite cu clei, cu rășină, sau cu piatră arsă – din cauza dezintegrării acestora, se formează materiale acide. Acizii, gazele emantate, deteriorează materialele adiacente, provocând hidroliza acidă a celulozei.

Deteriorările tipice ale structurii

a) Con tracția structurii din leațuri, ruperea acesteia în urma unei acțiuni fizico-mecanice.

b) Dezmembrarea, dislocarea și ruperea structurii din cauza îmbinării cu cuie nepotrivite și/sau din cauza contracției fibrei lemnului. Acest tip de degradări este greu de remediat.

În general se intervine prin separarea parțială a structurii, care impune păstrarea materialului lemnos original, urmată de întregirea acestuia prin lipire, sau întărirea, ranforsarea structurii cu lemn nou, stabilizat. Ulterior se poate interveni asupra învelișului de hârtie, anterior demontat prin înmuiere, cu operațiuni specifice de conservare și restaurare.

3. Structură din plăci de hârtie îmbinate prin coasere

Acestui grup îi aparține o mică parte a ieslelor din Betleem. Acestea sunt învelite atât la exterior cât și la interior cu hârtie colorată, ornamentate cu dantele de hârtie și iconițe.

Deteriorarea tipică a structurii

a) Contractia, distorsiunea suprafețelor de hârtie din cauza umidității.¹ După demontarea învelișului de hârtie și separarea elementelor constitutive, cu păstrarea eventuală a firului de îmbinare, se poate interveni relativ ușor asupra pieselor componente prin emolierea lor cu soluție apoasă prin tamponare și presare.

b) Oxidarea, acidificarea suprafețelor de hârtie, care provoacă fragilizarea acestora. Plăcile groase de hârtie, ce au adesea o structură stratificată, sunt în general hârtii de împachetat. Fiind refolosite, fibrele lor conțin un nivel înalt de lignină, provenind din masa de celuloză lemnoasă. După demontarea lor și trecerea printr-un proces de dezacidificare, se impune un altul de neutralizare, chiar dacă acest fapt induce o scădere în volum și implicit slăbirea rezistenței mecanice a plăcii de hârtie. Pentru creșterea rezistenței plăcilor se poate aplica un tratament de îmbinare a lor cu soluții de metil-celuloză.

Materialele folosite pentru învelirea și împodobirea Staulelor din Betleem

Deteriorarea suprafețelor decorate cu culori de ulei

a) Folosirea culorilor prea mult diluate – slab liate – ce duce la erodarea, ștergerea acestora. Consolidarea stratului de culoare se poate efectua cu polivinil - butirat.

b) Dacă stratul de culoare este prea gros aplicat – cu exces de liant – suprafața devine încrețită, fisurată, lipicioasă.

c) Folosirea albului de plumb cauzează închiderea nuanțelor acestuia cât și degradarea culorilor amestecate cu ceruză, în nuanțe de gri. Refacerea coloritului inițial poate fi obținută prin utilizarea peroxidului de hidrogen. În această situație se impune o apreciere judicioasă a necesității unei astfel de intervenții. Scopul intervențiilor de restaurare urmărește pe de o parte păstrarea integrității

¹ Ieslele din Betleem erau în general folosite pe durata mai multor ani. În perioada dintre două sărbători ale Crăciunului erau păstrate în pod sau în cămară, unde s-au prăfuit, eventual au fost deteriorate și de rozătoare, sau de insecte. În ajunul sărbătorii, dacă era necesar, icoanele deteriorate erau desprinse, înlocuite de altele, se aplica un înveliș de hârtie nouă și de asemenea ornamente noi.

materialelor originale, iar pe de altă parte redarea formei inițiale a obiectului. Starea generală a obiectului, măsura posibilă a refacerii, valoarea lui în colecție, funcția obiectului, toate acestea stau la baza deciziilor legate de intervențiile ce vor fi implementate.

d) Utilizarea mai multor culori diluate aplicate împreună: lipsa de omogenitate a amestecului. Culorile cu densitate mai mare se depun la baza stratului, la suprafață fiind prezent un strat diluat, cu pigment instabil, aderență scăzută, care provoacă scursuri și erodări pe suprafață.

Hârtii pictate sau imprimate, folosite pentru învelirea staulelor

Secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, este perioada în care au fost confecționate cele mai multe staule ambulante, fiind în aceeași timp, probabil, cea mai interesantă perioadă a fabricării hârtiei, a industriei hârtiei. În această perioadă încă funcționează morile de hârtie, care produc din pastă de cârpe hârtie de bună calitate, dar, în același timp, funcționează și fabricile de hârtie, care la rândul lor produc o mare varietate de hârtii de diferite calități, chiar dacă la început nu lucrează încă după norme, standarde. De asemenea se poate vorbi și despre vopsirea sau colorarea, ornamentarea cu diferite motive a hârtiei (de la imprimarea manuală cu matrițe, până la imprimarea cu ofset) sau, producerea de hârtii lucioase, lustruite sau cerate. Pe staulele din Betleem, găsim diferite tipuri de hârtie, cu componență și de calitate variată, diverse tipuri de culori, și materiale de lustruire, care astăzi nu se mai folosesc.

Hârtii colorate, mate, nelustruite

Acestea sunt în general de bună calitate, nu devin acide, sau, doar într-o mică măsură. Reacționează bine la intervențiile apoase, culoarea aplicată nefiind afectată. Culorile motivelor imprimate pot fi sensibile la apă, cu tendință de exfoliere. Alte tipuri de hârtii colorate, mate, de calitate inferioară, pot deveni mai ușor acide din cauza conținutului de lemn, ceea ce poate să provoace schimbarea culorilor, nuanțele inițiale se estompează, îngălbnesc sau capătă un aspect cafeniu. Rezistența acestora la lumină este scăzută.

Hârtii decorative, lucioase, sau cerate

Sunt hârtii subțiri, deseori cu conținut de lemn, a căror suprafața este colorată, câteodată decorată cu motive de marmoră, sau stropite, și foarte des ceruite cu ceară de carnauba (ceară de palmier, ceară braziliană). Această ceară este rezistentă, nu cedează la intervențiile de restaurare și își păstrează luciul. Apariția matizării poate reprezenta un indiciu al deteriorării microbiologice.

Unele culori însă, pot să se scurgă de sub ceară în urma tratamentelor apoase! Majoritatea vopselelor policrome nu sunt rezistente la lumină, se descompun în urma efec-

tului acesteia, a radiațiilor UV. Hârtiile cu conținut ridicat de lignină, preparate cu clei de rășină, sunt foarte fragile, și devin foarte ușor acide.

Hârtiile ornamentale lăcuite sunt mai rar întâlnite

Lacurile folosite erau preparate din rășină naturală. Deteriorarea lor se manifestă prin închiderea la culoare, rigidizarea, fragilizarea acestora. Pentru a le reface, în unele cazuri – după o analiză prealabilă aprofundată a materialelor, culorilor – este necesară o intervenție radicală de îndepărtare completă urmată de aplicarea unui lac nou.

Hârtii ornamentate, glasate și lustruite, sau materialele de bază a hârtiilor tipografice (icoane)

Materialul de bază precum și pigmentii glazurii acestuia pot fi de mai multe feluri. O parte sunt rezistenți la acizi, iar alții sensibili la aciditate, iar lianții lor, pot fi rezistenți la apă, sau pot să se gonfleze, sau să se dizolve în apă. Problematika tratării lor și riscul tratamentelor aplicate, depășește cadrul acestei lucrări.

Culori de tipar sensibile, utilizate pe hârtiile ce îmbracă ieslele

Culori metalice (argintii, aurii, sau de cupru). Pigmenții argintii se închid la culoare (înnegresc), cei aurii și cei de cupru păstrează nuanța roșcată a oxidului de cupru, sau se înnegresc, sau, apar nuanțe rezultate din coroziunea cuprului, verzui, albastrui.

Pe suprafața hârtiei stratul de culoare este foarte subțire, pe de altă parte, nici materialul hârtiei nu permite o curățare chimică. Este foarte important ca înaintea curățării de orice fel a hârtiei, să alegem judicios materialele pentru tratamentul optat, evitând materiale clorurate, sulfuroase sau oxidative care afectează culorile metalice.

Culorile de tipar cu albastru indigo: în timpul restaurării hârtiei, acestea se pot degrada decolorându-se în urma tratamentelor de reducere (ex. îndepărtarea petelor de apă). Fenomenul poate fi uneori remediat printr-un proces de oxidare locală (prin aplicarea soluției de peroxid de hidrogen).

Culorile de tipar albastru de Prusia sau turcoaze (albastru de cian, albastru berlinez) suferă degradări în cursul procesului de restaurare, ca urmare a neutralizării acidității și a tratamentului cu soluții bazice, albastrul intens tinde lent să devină gri. Poate exista tendința de a considera ca acest proces s-a declanșat cu mai mult timp în urmă, ceea ce este fals, fenomenul fiind însă ireversibil (foto 3–4).

Culoare de tipar Kapplack: este cunoscut faptul că este foarte solubilă, migrează foarte ușor (trece de grosimea hârtiei), însă ceea ce pune cele mai mari probleme este faptul că poate să se degradeze chiar și sub pelicule de protecție folosite în restaurare (tinde să se dizolve). Petele de coloranți sunt greu de eliminat de pe hârtie.

Accesoriile ieslelor improvizate

Accesoriile pot fi diferite, variante. Este des întâlnită situația în care la interiorul ieslelor podeaua este „căptușită” cu plante vii, cu mușchi uscat, prăfuit. În exterior, staulul este în unele cazuri ornat cu flori din mătase sau ceară. Icoanele de pe pereți sunt uneori imprimeuri slabe calitativ, alteori pictura este o litografie în relief, lipită pe un suport dantelat din hârtie, sau cu aplicații de mătase. În cazul obiectelor cu formă de biserică, altarul este acoperit cu țesătură din dantelă, iar steaua din Betleem, care atârna deasupra ieslei este decupată din folie de gelatină (foto 5–6).

Documentația de restaurare

Restauratorul are întotdeauna obligația de a documenta caracteristicile obiectului, starea de conservare a materialelor cât și tratamentele aplicate, rezultatul acestora. În cazul ieslelor improvizate această documentație trebuie completată și de observațiile complementare. Restauratorul, în timpul demontării obiectului, poate să ajungă în posesia unor date sau observații despre acesta, care ajută la cercetarea obiectului de către muzeograf, astfel trebuie să le aducă la cunoștința acestuia, să documenteze datele descoperite.

Acestea pot fi:

- urme, semne de fabricație;
- etapele construirii obiectului (dacă nu este evident);
- în cazul învelitorilor aplicate în straturi succesive, documentarea caracteristicii hârtiilor, a coloranților, a mostrelor;
- unde este posibil, documentarea și schița straturilor cu caracter reconstructiv;
- în cazul interioarelor, descrierea precisă a materialelor și a tehnicilor ce au fost utilizate, a învelișului, a ornamentelor, cu dimensiuni și ilustrații foto.

În unele cazuri, în timpul restaurării și a reconstrucției, aceste detalii sunt acoperite cu straturile de intervenție, sau, obiectul deja reîntregit nu permite examinarea suprafețelor interioare. Astfel documentarea acestor date, prin descriere și fotografiere este imperios necesară. Fotografierea digitală facilitează documentarea investigațiilor, cât și a fazelor de lucru, materialele fotosensibile ne fiind expuse timp îndelungat la lumină puternică, cu avantajul că imaginile digitale pot fi verificate imediat. De asemenea fotografierea digitală permite realizarea unui număr mult mai mare de cadre față de aparatele analog cu film. Documentația scrisă și ilustrată în format electronic permite stocarea pe medii digitale (CD, DVD) facilitând arhivarea acesteia.

Probleme de etică deontologică apărute pe parcursul restaurării a două iesle improvizate

Restauratorul este obligat să păstreze materialele originale folosite la construirea obiectului și tehnicile de construcție, într-o măsură cât mai mare posibil. Autorul prezentului material face parte din familia de restauratori care au această convingere și lucrează după aceste principii. Dar în unele cazuri aceste principii nu se pot aplica. Un exemplu în acest sens este obiectul din colecția Muzeului de Etnografie din Budapesta, cu număr de inventar 132230, din Tiszacsécsse, care este un staul cu marionete, pe care autorul l-a restaurat împreună cu artistul restaurator Torma Judit, în 2012 (foto 7).

Obiectul a fost grav deteriorat, structura din leațuri de lemn a fost ruptă în mai multe locuri, învelișul de hârtie s-a degradat devenind acid, era fragil, prezenta rupturi, lipsuri, iar adezivul din făină (pap) era un substrat preferat de insectele dăunătoare lemnului. Cele mai mari probleme au fost cauzate însă de decolorarea destul de intensă a hârtiilor decorate, care prezentau depuneri de praf și lipsuri (foto 8).

În cazul materialelor colorate, curățate, tratate contra acidității, cu soluții bazice, la momentul completării lipsurilor, a trebuit să deliberăm, ce culoare vom folosi, culori cu nuanțe estompate sau culoarea originală, în nuanța cea mai intensă? Integrarea cu nuanțe gradate dă un aspect armonios obiectului – totodată în locurile ferite de lumină și în zonele cu pliuri, culoarea inițială fiind mult mai intensă față de cum s-a păstrat pe zonele expuse. Decizia finală a fost ca realizarea completării lipsurilor să fie făcută cu hârtii colorate intens, cu scopul de a reaminti culoarea inițială folosită (foto 9).

Hârtiile originale, rupte, cu multe lipsuri, au fost, o parte, consolidate cu fâșii de hârtie japoneză – pentru a le putea întinde pe structura din leațuri, iar o altă parte au fost cașerate pe hârtie neutră, colorată adecvată, întinsă și lipită pe anumite porțiuni, direct pe structura de lemn. La restaurarea acestui obiect foarte degradat, ne-au fost de un real folos consultările cu muzeologii Szojka Emese și Szacsuvay Éva, precum și articolul lui Dr. Bartha Károly (fiind cea care a colectat obiectul de pe teren), din publicația *Ethnographia* din 1934. În articol este inclusă și o fotografie alb-negru a obiectului.

O caracteristică a acestui tip de iesle, este că înaintea începerii spectacolului cu păpuși, la interior erau amplasate lumânări, spațiile din hârtii colorate fiind decorate cu stele decupate din hârtie (foto 10).

Hârtia originală ruptă, decolorată, cu degradări a fost lipită în mai multe straturi, completată metodologic după principiile restaurării, în această situație nefiind potrivit iluminatul cu lumânări la interior. Pe de altă parte aceste obiecte reprezintă mărturia ale culturii și istoriei tehnicii din acea epocă, astfel funcționalitatea lor nefiind o cerință imperativă.

În anul 2013 am avut cinstea de a restaura staulul cu păpuși provenind din Szatmárcseke cu număr de inventar 68.120.24. (foto 12).

Acest obiect asemănător celui prezentat anterior, avea aceeași funcționalitate, dar prezenta o cazuistică a degradărilor diferită, fiind cu mult mai deteriorat. Pe lângă obiectul propriu zis au intrat la restaurare și câteva piese anexă parte a structurii acoperișului rupt, și câteva bucăți de cartoane dezlipite. După documentația scrisă și fotografică am demontat tot de pe structura din leațuri, am completat părțile lipsă din structura de lemn de brad cu lemn nou din aceeași esență, am consolidat și corectat structura originală (foto 13).

După identificarea ordinii de succesiune în aplicare a filelor de carton, și după documentarea și descrierea stării de conservare a acestora, am procedat la dezlipirea motivelor decolorate, prăfuite, arse, acidificate, de pe filele de carton, prin înmuiere. Suprafețele hârtiilor decorative au fost tratate cu soluție alcoolică de polivinil – butirat (Mowital), aplicat prin hârtie japoneză, cașerată astfel pe versoul bucăților de hârtie degradate. După uscare, hârtiile lipite cu soluție de clei în apă caldă, au fost destul de facil demontate (foto 14–15). Altele, cu un conținut ridicat de lignină aplicate cu amidon (pap), nu au putut fi dezlipite nici după tratamentul cu enzime (amilază, Pankreoflat), fără a ajunge la descompunerea hârtiei originale.

Am documentat scris și fotografic înainte și în timpul operațiunii de demontare a decorurilor unor suprafețe. Astfel starea de conservare a hârtiilor a fost bine documentată, după demontarea decorurilor fiind descoperită inscripția: „Tóth István” (foto 16–17).

Culorile originale ale hârtiilor degradate s-au putut vedea doar fragmentar, cu excepția culorii de krapplack (pigmenți roșu de roibă, roșu Van Dyck, roșu de Rubens) de nuanță roșie închisă. După curățare, neutralizare, completare și consolidare cartonul a devenit stabil. Situația nu s-a repetat însă și în cazul hârtiilor de înveliș. După argumente și contra argumente, deliberări, am hotărât ca hârtiile utilizate la învelirea obiectului, decolorate în totalitate, foarte sensibile, incomplete și fragile din cauza acidității, să fie păstrate în documentația anexată. Astfel structura din leațuri și cartoanele de învelire au fost tratate în modul clasic – curățare, conservare, completare – și sunt elementele restaurate ale obiectului.

Părțile obiectului vizibile în expoziție: învelișurile cupolelor, au fost restaurate pe baza bucăților de hârtie rămase, iar coloritul lor a fost refăcut în baza urmelor de coloranți păstrate pe hârtiile originale. Completările cu hârtie neutră la învelișul piesei, susțin partea estetică în ansamblul intervențiilor de restaurare a obiectului (foto 18–19). Decizia este argumentată de similitudinea cu aspectul original, pe când, reconstrucția hârtiilor decolorate putea demonstra doar gradul de deteriorare al obiectului. De altfel hârtiile fragile, incomplete nu ar fi făcut față tensionărilor la întinderea pe suportul de lemn.

Învelișul nou din hârtie de bună calitate, face posibil ca obiectul să poată fi expus – pentru o perioadă scurtă – și să fie iluminat pe dinăuntru (cu lumină fluorescentă cu senzori de mișcare), așa cum odinioară copii și adulții l-au admirat așteptând să apară marionetele în deschizătura strâmtă a scenei.

BIBLIOGRAFIE

- GYÖRGYI E. – SZOJKA E. (2008): Megőrzési folyamatok. Betlehemek restaurálása intézményi együttműködésben. (Procese de păstrare, conservare. Restaurarea staulelor din Betleem prin cooperare instituțională) In. Néprajzi Értesítő, LXXXIX, szerk.: Fejős Zoltán, Szarvas Zsuzsa, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2008. p. 201–208. (In. Néprajzi Értesítő, LXXXIX, Redactor: Fejős Zoltán, Szarvas Zsuzsa. Muzeul Etnografic, Budapesta. p. 201–208.)
- NEMES TAKÁCH László (2008): Betlehemek, csillagok, koronák. Betlehemek helyreállítása a restaurátor-képzésben. (Staulele de oi din Betleem, stele, coroane. Reconstrucția staulelor din Betleem în perfecționarea didactică a restauratorilor) In. Néprajzi Értesítő, LXXXIX, szerk.: Fejős Zoltán, Szarvas Zsuzsa, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2008. pp. 209–221. (In. Néprajzi Értesítő, LXXXIX, redactor Fejős Zoltán, Szarvas Zsuzsa, Muzeul Etnografic, Budapesta, pp. 209–221.)

László Takách Nemes
Restaurator general
1091 Budapesta, Üllői út 21.
Tel: +36-1-215-2190
E-mail: tatorlac@gmail.com

LISTA FOTOGRAFIILOR

Foto 1. Nașterea Domnului în staulul de oi (în formă de biserică) realizat de un mic meseriaș, învelit cu hârtie glasă cu fond albastru cu tipărituri cu motive argintii și decorații pictate cu aur. Interiorul bisericii cu o singură turlă era bogat ornamentat.

- Foto 2.* Culoare tipografică albastru de Prusia înainte de restaurare.
- Foto 3.* Culoare tipografică după aplicarea tratamentului bazic.
- Foto 4.* Luarea negativului pentru completarea lipsurilor hârtiei dantelate.
- Foto 5.* Restaurarea florilor de mătase și a buchetelor de flori din ceară.
- Foto 6.* Ieslele din Tiszacséce înainte de restaurare.
- Foto 7.* Tiszacséce: Ce culoare să aibă hârtia reconstituită?
- Foto 8.* Biserica Nașterii Mântuitorului din Tiszacséce după restaurare.
- Foto 9.* Ornamentele (stelele) de pe învelișul interior al obiectul menționat, înainte de restaurare,
- Foto 10.* Obiectul după restaurare, cu sursă de lumină amplasată la interior.
- Foto 11.* Staulul din Szatmárcseke înainte de restaurare, fără anexe.
- Foto 12.* Obiectul din Szatmárcseke, după refacerea structurii de lemn.
- Foto 13.* Obiectul sus amintit, desfacerea hârtiei care învelea câmpul E5.
- Foto 14.* Hârtia de învelire a câmpului E5, cu lacune, devenită acidă, fragilă și decolorată (inițial colorată în verde).
- Foto 15.* Desfacerea hârtiei de pe câmpul E1 al obiectului din Szatmárcseke.
- Foto 16.* Inscripția de pe câmpul E1.
- Foto 17.* Versoul obiectului din Szatmárcseke, așezat pe o tavă.
- Foto 18.* Staulul din Betleem din Szatmárcseke, în expunere la Muzeul Etnografic din Budapesta.

Traducere: Irén Farkas, Éva Benedek